

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ВИКЛИКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Олена Пугачова,

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри
соціології,

Національний університет «Кієво-Могилянська академія»

o.pugachova@ukma.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0009-1586-0306>

ВИЖИВАННЯ, СТІЙКІСТЬ І АДАПТАЦІЯ: УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СКЛАДНА СИСТЕМА В УМОВАХ ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Складність і багатогранність соціальної системи зумовлює необхідність застосування різних методів аналізу, кожен з яких має власні завдання та інструменти дослідження. У центрі уваги теорії складних систем перебувають процеси виживання, стійкості та адаптивності. У контексті складних систем це розглядається як три різні «режими поведінки».

Виживання (survival) означає здатність системи зберігати існування попри зовнішні чи внутрішні шоки. При цьому система може продовжувати існувати, але втратити здатність повертатися до функціонального стану, демонструючи хаотичність і деградацію.

Стійкість (resilience) передбачає здатність витримати удар і зберегти ключові функції. Водночас це не завжди означає повернення до ідентичного стану: система може змінюватися аби підтримувати життєдіяльність.

Адаптація (adaptation) — це процес перебудови системи під нові умови середовища. Вона може включати відмову від застарілих структур і формування нових механізмів, що підвищують шанси на довготривале виживання.

Важливо підкреслити, що система може бути стійкою, але не адаптивною. У такому разі «застиглі» інститути, зберігаючи певні функції, водночас перешкоджають ефективному розвитку та підвищують вразливість у довгостроковій перспективі.

Ці три властивості не належать окремим елементам суспільства, а є системними характеристиками. Так, виживання залежить не від «сили» окремих елементів, а від їх здатності підтримувати цілісність. Так само системну стійкість не можна вивести лише з кількості стійких людей у суспільстві. Нелінійність взаємодій може робити систему вразливою навіть при стійких індивідах. Адаптація — стосується трансформацій на рівні зв'язків між елементами.

Рішення, що ухвалюються, доцільно розрізняти за спрямованістю: одні орієнтовані на забезпечення виживання системи, інші — на підвищення її стійкості.

Як правило, політика, що направлена на виживання — це «латання дірок». Ця політика реагує на сьогоденні критичні загрози і направлена на збереження базової працездатності. Політика виживання — короткострокова політика, яка дозволяє системі вижити в найближчій перспективі, проте може супроводжуватися накопиченням проблем, що створює ризик довгострокових дисфункцій.

Заходи, що реалізуються в рамках політики виживання в Україні (централізовані надзвичайні рішення, ручне управління кризами, ремонт мереж після ударів, використання генераторів, міжнародні кредити і гранти, виплати переселенцям, волонтерська допомога, мобілізація), дозволяють забезпечити короткострокову життєздатність системи. Водночас їхнє тривале застосування несе низку довгострокових загроз:

- Інституційна залежність та централізація — надмірна концентрація повноважень у вузькому колі керівників знижує гнучкість та адаптивність інститутів у майбутньому.
- Технічна вразливість — ремонт та тимчасові рішення без модернізації зберігають слабкі елементи інфраструктури, підвищуючи ймовірність повторних криз.
- Фінансова залежність — використання міжнародних кредитів і грантів збільшує боргове навантаження та зменшує довгострокову економічну незалежність.
- Соціальні ризики — тимчасова допомога переселенцям може не формувати стійкі соціальні механізми.
- Економічні та демографічні наслідки мобілізації — тривала відсутність робочої сили в економіці підвищує ризики структурної деформації на ринку праці.

З позицій теорії складних систем, поступове накопичення проблем генерує зростання системної напруженості в різних підсистемах — економічній, соціальній, демографічній та інших. Коли кумулятивний ефект напружень перевищує критичне порогове значення, система входить у зону нестійких рівноваг і може досягти точки біфуркації. У такій фазі невеликі збурення здатні спричинити каскадні ефекти, що мають катастрофічний характер. Локальне втручання, спрямоване на регулювання окремих сфер, у подібних умовах не забезпечує ефективного результату. Єдиними можливими траєкторіями розвитку залишаються або системна перебудова з формуванням нових механізмів стійкості, або деградація зі втратою адаптивного потенціалу.

Наразі ситуація в Україні виглядає стійкою. КМІС (Київський міжнародний інститут соціології) у своїх опитуваннях час від часу протягом всього воєнного часу фіксує, що більшість українців готові терпіти складнощі скільки потрібно. З точки зору теорії складних систем це може свідчити або про стабільну фазу (люди демонструють високу адаптивність та соціальну згуртованість) або про стан блокування адаптації. В першому випадку ми маємо справу з адаптивною ста-

більністю, в другому — з інерційною стабільністю. Ззовні обидва типи виглядають подібно: суспільство зберігає рівновагу, конфлікти відсутні, більшість демонструє згоду. Проте внутрішня динаміка таких станів суттєво різниться.

Адаптивна рівновага — це динамічна рівновага, яка зберігає порядок завдяки змінам, зберігаючи цілісність. Ключовим механізмом такої адаптації є система зворотних зв'язків, які дозволяють коригувати поведінку у відповідь на зовнішні чи внутрішні сигнали.

Інерційна стабільність, навпаки, є станом приглушення змін. Механізмом підтримки такого типу стабільності є орієнтація на поведінку соціального оточення. Якщо більшість індивідів орієнтується на поведінку оточення, а не на об'єктивні зміни, формується ефект локальної узгодженості. Колективна поведінка стає самопідтримуючою, але втрачає здатність реагувати на слабкі сигнали. Система виглядає міцною, але втрачає чутливість. Подібні процеси відомі в теорії складних систем як «critical slowing down» (Scheffer et al., 2009). У соціальному контексті critical slowing down означає, що система виглядає спокійною не тому, що вона стабільна, а тому, що вона втратила здатність реагувати. В такій ситуації зворотні зв'язки сповільнюються, внутрішні сигнали не доходять, рішення запізнюються, система «тягне час» замість того, щоб реагувати. У цей момент виживання системи опиняється під загрозою, бо вона перестає бути адаптивною.

Подібна ситуація часто передує фазовим переходам — різким зламам, коли соціальна інерція змінюється хвилиною протесту. Це дуже небезпечна фаза накопичення латентної напруги. Інерційна стабільність є тимчасово міцною, але стратегічно крихкою: будь-який зовнішній або внутрішній імпульс може спричинити різкий, неконтрольований перехід у новий стан.

Отже виживання вимагає адаптації. Адаптація вимагає швидких і гнучких реакцій. Без адаптації стійкість (resilience) перетворюється на крихкість. Стійкість без адаптації — це за-

триманий колапс. У термінах теорії складних систем виживання соціального організму залежить не лише від стабільності, а від балансу між адаптацією та стійкістю.

Тому завдання соціальної політики та громадських інститутів полягає не лише у збереженні порядку, а й у підтримці динамічної адаптивності як здатності до змін без втрати системної ідентичності.

Список використаних джерел

Scheffer, M., et al. (2009). Early-warning signals for critical transitions. *Nature*, 461 (7260), 53–59. https://www.researchgate.net/publication/26786476_Early-Warning_Signals_for_Critical_Transitions.